

I SKINNBÅT PÅ ÅPENT HAV

Den keltiske pilegrimstradisjonen

av Harald Olsen

Den kristne kirken i de keltiske områdene rundt Irskesjøen var i tidlig middelalder en av de mest vitale i kristenheten. Den satte sitt preg på utviklingen ikke bare i kyst- og øyrikene i det nordlige Atlanterhavet, men også over store deler av det europeiske kontinent. Det skyldes først og fremst en pilegrimsimpuls som var en av de sterkeste man har sett i den kristne kirkens historie. Og den var også annerledes enn den pilegrimstradisjonen som utviklet seg i Europa senere i middelalderen. Derfor representerer den også i dag en annen type utfordringer enn den mer kjente pilegrimsvandringen. Det er utfordringer vi gjør klokt i å besinne oss på, nå som pilegrimstradisjonen har fått ny aktualitet og opplever en renessanse også i vårt land.

Den keltiske oppbrudds- og vandringsimpulsen var så sterk at på 5- og 600-tallet var begrepet for pilegrim (peregrinus) i Europa nærmest ensbetydende med en keltisk vandrer munk, og man trodde at vandringen var en del av kelternes natur. Det var altså først og fremst munk og prest som representerte denne oppbruddsimpulsen, og mange av dem hører til blant de modigste og dristigste troshelter i kirkens historie. De satte ut på de mest farefulle ferder over både land og hav. Og på mange av de steder der de havnet tente de en ild som kom til å få store åndelige og kulturelle konsekvenser.

På det europeiske kontinent ble over 200 klostre grunnlagt etter keltisk klosterregel og som resultat av vandrer munkenes tilstedeværelse. Og på værharde kyster og utilgjengelige øyer ut mot det åpne Atlanterhavet representerte eneboerceller og små klostresamfunn sivilisasjonens ytterste utposter. Etter at dristige munk hadde lagt ut på havet i sine åpne skinnbåter, og latt strøm, vind – og Vårherre – bestemme reisens mål og deres videre livsskjebne. Dette var altså ikke pilegrimsferder mot et fast valfartsmål, der relikvier og håpet om helbredelse eller velsignelse var den viktigste begrunnelsen. Det var et oppbrudd og en ferd ut i det ukjente og det fremmede, der ferden i seg selv – og det den førte med seg – var hovedsaken.

Oppbrudd og vandring hadde høy status i den keltisk-kristne virkelighetsforståelse, og de store vandrere og sjøfarerne, som St.Columbanus (543-615) og St.Brendan (486-578), var samtidens og ettertidens store troshelter og helgener. Beretningene om reisene ble mottatt med begeistring og interesse i alle lag av folket, og ble middelalderens store spenningslitteratur. Kildekritiske forskerblikk har i moderne tid vist at disse beretningene i like høy grad beskriver en indre, åndelig som en ytre, fysisk reise. Og tekstenes opprinnelige funksjon har primært vært oppbyggelig og liturgisk. Men samtidig dokumenterer skriftlige kilder og arkeologiske funn, og rester av eneboerceller og små klostresamfunn på de mest fjerntliggende øyer, at disse reisene ikke er et rent fantasiprodukt. Spor etter de sjøfarende munkene finnes på alle de store øygruppene i Nord-Atlanteren. Og legendematerialet om de hellige menn på Selja, som regnes for å være den eldste og historisk mest interessante del av Selja-tradisjonen, kan tyde på at disse sjøreisene også har nådd våre egne kyster. At Seljumannamesse er en av de eldste kristne høytider feiret i Norge, og at denne vesle øya ble Vestlandets første bispesete, peker i retning av et tidlig kristent nærvær, som disse sjøfarende munkene gir den mest sannsynlige forklaringen på.

Hva var så motiv og grunner til denne sterke oppbruddstrangen? Bevegrunnene var forskjellige, og derfor kunne resultatene også være så forskjellige som på den ene side en betydelig klosteretablering i det sentrale Europa, og på den annen side en beskjeden eneboer celle på en øde klippeøy i det nordlige Atlanterhavet. Men i alle tilfeller har

beveggrunnene forankring i sentrale elementer i kristen keltisk spiritualitet, der inspirasjonskildene er hentet fra både Bibelen og fra den eldste kirkelige tradisjon.

For det første er der i denne pilegrimstradisjonen en sterk opplevelse av at livet som sann troende er å være en gjest i verden (*hospites mundi*). Det irske ordet for pilegrim (*deorad*) betydde opprinnelig en fredløs person. Det ble ofte benyttet sammen med genetivformen av ordet for Gud, og betydde da å være i eksil for Gud eller fredløs for Guds sak. I denne tradisjonen var en pilegrim altså ikke først og fremst en person som valfartet til hellige steder, men en person som forlot sitt hjemland for å leve i utlendighet og på vandring, ofte uten et forutbestemt mål. Vandringen var etterfølgelse – i Kristi fotspor og mot ham (*peregrinatio pro Christo*). Oppbrudd og vandring ble en livsform, for noen mennesker i spesielle perioder i livet, for andre et kall for hele livet. Opplevelsen av troens liv som en vandring i etterfølgelse nedfelte seg også i den keltiske forestillingen om martyriet. I denne tradisjonen hadde martyriet tre former: Det røde martyriet var blodofferet, det å ofre livet for troens sak. Det grønne martyrium var atskillelse, ensomhet, askese og eneboerliv. Og det hvite martyrium var oppbrudd, vandring, eksil, det å være en fremmed i verden.

En annen viktig beveggrunn som må nevnes er den sterke kontemplative impulsen som gjennomsyrer keltisk spiritualitet. Inspirasjonskildene var delvis de gammeltestamentlige ørkenprofetene og Kristus selv, men ikke minst ørkenfedrene. I likhet med disse søkte keltiske munkene ut i ensomheten, for å finne stillhet til bønn, meditasjon og eneboerliv. Men deres nordlige ”ørken” var fjerne og uveisomme steder i villmark og uberørt natur, og isolerte øyer og kystområder ut mot åpent hav. En rekke stedsnavn i de keltiske kjerneområdene har en opprinnelse som henspiller på ørken (*diseart, dysart*), og som viser til en historie som begynner som et eneboersted. Arven fra ørkenfedrene nedfelte seg i en kontemplativ impuls som ikke bare kom til å prege eneboer- og klosterlivet, men som over tid også ble et sterkt element i folkekulturen i de keltiske områdene. Det stille eneboerlivet representerte også en naturnærhet og utviklet en naturfølsomhet som bl.a. har resultert i den rike og vakre religiøse naturpoesien som den keltiske tradisjonen er blitt så kjent for.

En tredje beveggrunn er vandringen som botshandling. Skikken med å sette ut på åpent hav i skinnbåter uten årer, seil og ror – som vi finner eksempler på i de keltiske helgenlegendene – var opprinnelig en gammel førkristen avstraffelsesmetode. Denne skikken ble omgjort til en selvvalgt botshandling av asketiske munkene som ville sikre seg at Gud selv bestemte deres videre livsskjebne, ved at de helt og fullt ga seg elementene i vold. Oppbruddet og vandringen kunne være både en pålagt og en selvvalgt botshandling.

En fjerde beveggrunn finner vi særlig i sjøreise-litteraturen. Her er reisen begrunnet i en søken etter den hinsidige verden, og man lette etter steder som representerte en åpning til det hinsidige eller den åndelige verden. Dette motivet er ofte forbundet med lengten etter et ensomt sted for bønn og kontemplasjon. I disse tilfellene søkte man egentlig stedet for sin egen oppstandelse. Og når man hadde funnet stedet ble man der, i kontemplasjon, bot og bønn, i påvente av sin egen død og sin oppstandelse til et nytt liv. Slik opprettholdt de sjøfarende munkene med sitt liv og sine ferder forestillingen om menneskelivet som en tilværelse i grenseland.

En femte beveggrunn er vandringen som misjonsvirksomhet, og foranledning til å forkynne Guds ord. Noen helgenvitaer betoner pilegrimsvandringen nærmest som en forutsetning for forkynnelse. Men i det store og hele angis forkynnelse og misjonsvirksomhet heller sjeldent som den direkte begrunnelse for oppbrudd og vandring. Det framstår mer som en konsekvens og en følge av reisene, og av de beveggrunner som er nevnt ovenfor. Om den fremste av alle keltiske vandrere, St. Columbanus, heter det således at han var pilegrim av kall, og misjonær ved en tilfeldighet. Ikke desto mindre kom de keltiske vandrermunkene til å bli en særdeles sterk tros- og åndsimpuls i sin samtid, og en viktig kilde til spredning av kristen tro og kultur.

Endelig skal også nevnes at en beveggrunn synes å ligge i selve trangen til å søke ut i det ukjente og fremmede – ut fra en overbevisning om at Gud finnes også der. Det fremmede er ikke noe man skal frykte og unnfly. Riktignok gjorde vandrermunkene den samme erfaring som ørkenfedrene, nemlig at dette også kunne bety en konfrontasjon med ondskaper – både i en selv og andre. Men dypest sett var troen og erfaringen at også i det ukjente er Gud, fordi han har skapt alt.

Med sin sterke oppbruddstrang og sine strenge asketiske idealer kom de keltiske vandremunkene til å representere en radikal utfordring for sin samtid. Særlig overfor den del av den kristne kirke som hadde valgt bekvemmeligheten i sin tilpasning til den økonomiske og politiske makt. Maktkirken forsøkte da også å ufarliggjøre vandrermunkenes utfordring ved å stemple dem som uansvarlige og løsaktige eksistenser (gyrovagues). Og det ble utstedt pavebrev for å advare mot deres virksomhet.

Med tiden ble pilegrimsvandringen et kall og en utfordring også til alminnelige troende og folk flest, i det keltiske vest som i kristenheten for øvrig, og ble en del av den religiøse folkekulturen. Og det utviklet seg også her spesielle helligsteder og valfartsmål, steder med en særegen identitet og stedskvalitet, som på en særskilt måte ble bærere av keltisk spiritualitet. Men gjennom århundrene er det likevel arven fra vandrermunkene som hele tiden har gitt den keltiske pilegrimstradisjonen dens særpreg og spesielle kraft. Og det er fremdeles denne arven som fascinerer og utfordrer mest.

Det er selvsagt ikke noe aktuelt mål for dagens kristne å kopiere vandrermunkenes liv. Men i arven fra dem ligger det en tidløs utfordring til å stille seg spørsmålet hva Kristi etterfølgelse betyr – i vår tid og i dagens verden. Det finnes i deres eksempel et korrektiv til både bekvemmelighetshensyn, materialisme og åndelig vanegjengeri. Kallet til oppbrudd og etterfølgelse, til ikke å frykte det ukjente og fremmede, er en utfordring til å leve med korte teltplogger – noe som alltid har vært den sanne kirkes særpreg. Deres liv er en påminning om botens betydning, og en utfordring til å gi boten nytt og aktuelt innhold. Deres søken etter ensomheten og det stille sted er understrekning av stillhetens og bønnens plass i en sann kristen spiritualitet. Og deres dristige ferd i åpne skinnbåter forteller oss også noe om hva hengivelse og overgivelse er. En ferd i vandrermunkenes fotspor, i både konkret og overført betydning, vil derfor alltid være en utfordring til åndelig fornyelse og vekst.

(Artikkelen er trykket i tidsskriftet Over Alt nr. 3, 2005.)